

ОСВІТОЛОГІЯ – НАУКОВИЙ НАПРЯМ ІНТЕГРОВАНОГО ПІЗНАННЯ ОСВІТИ

Системний характер освіти зумовлює її взаємозв'язок з іншими соціальними підсистемами – економічною, політичною, культурною тощо і дозволяє при дослідженні системи освіти звертатися до їх кількісно-якісних і структурно-динамічних характеристик.

Ключові слова: освіта, відкрита система, закрита система педагогіка, інтегроване пізнання.

Системный характер образования предопределяет ее взаимосвязь с другими социальными подсистемами – экономической, политической, культурной и т. п. и позволяет при исследовании системы образования обращаться к их количественно-качественным и структурно-динамическим характеристикам.

Ключевые слова: образование, открытая система, закрытая система педагогика, интегрированное познание.

Systemic nature of education determines its interaction with other social subsystems - economic, political, cultural, etc., and allows the investigation of the education system to apply to their quantity and quality and structural and dynamic characteristics.

Key words: pedagogy, education, open system, closed system of education, integrated learning.

Освіта завжди була особливою функцією суспільства й держави, спрямованою на формування й розвиток соціально значущих якостей кожної людини як члена суспільства й громадянина держави. Через освіту, як найбільш масовий соціальний інститут, здійснюється вплив на формування свідомості суспільства, регулюються процеси свідомого саморозвитку громадян. Як соціальне й культурне явище, освіта є атрибутом людства, невід'ємним його супутником у поступальному русі еволюційного розвитку. Освіта спрямовує життя суспільства, перетворюючи його із «суспільство сьогодні» на «суспільство завтра»; формує нове мислення, нове бачення сенсу життя. На думку К. Ясперса, історична концепція людського існування в його цілісності повинна включати у себе й майбутнє [12]. Сучасна освіта передбачає відкритість майбутньому, а її подальший розвиток повинен спрямовуватися на подолання замкненості й надання освітньому процесу творчого характеру, що потребує нової освітньої моделі, яка б відповідала реаліям постіндустріального суспільства, тим глобальним змінам в усіх сферах життя, які викликані сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, стрімкими інтеграційними процесами в світі. Як вирішити цю проблему? За законами синергетики здатність соціальної матерії до самоорганізації проявляється в тому, що виникнення будь-якої проблеми породжує й засоби її вирішення, які тільки треба вміти побачити й використати. Саме тому важливого значення для розвитку суспільства набуває осмислення якісно

нових ознак і смислів сучасної освіти в умовах цивілізаційних змін нашої історичної доби, розуміння тенденцій її розвитку, внутрішніх протиріч й механізмів прогресу.

Поняття «концепт» (від лат. *conceptus* – «думка», «поняття») є міждисциплінарним або ж «парасольковим», оскільки «покриває» предметні галузі декількох наукових напрямів, що займаються проблемами мислення та пізнання, збереження й переробки інформації (О. С. Кубрякова). Концепт ще визначається як інформація, що виступає критерієм ідентифікації, розпізнавання об'єкта навколишньої дійсності носієм певної концептуальної системи. Важливого значення для розвитку кожної наукової галузі має виокремлення базових концептів.

І. Поняття «освіта»: сучасні контексти

Поняття «освіта» за останні роки значно змінило свій зміст. Розгляд генезису цього поняття показує, що воно увійшло у вітчизняний педагогічний лексикон лише у XVIII столітті для позначення розвивального та виховного формувального впливу навчання на особистість. Тривалий час поняття «освіта» вживалося як синонім поняття «виховання». Пізніше воно набуває специфічного термінологічного значення, яке пов'язується з навчанням, позначаючи його формувальний вплив на особистість [1, с. 614–615]. За півтора століття від розуміння освіти як нормованого процесу, спрямованого на трансляцію наступним поколінням соціально значущого й культурно-історичного досвіду та забезпечення наступності поколінь (В. С. Ледньов); процесу й

результату засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь й навичок та пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної й творчої діяльності, а також морально-естетичної культури (С. У. Гончаренко); цілеспрямованого процесу виховання і навчання в інтересах людини, суспільства й держави (Закон України «Про освіту») дослідники прийшли до якісно інших характеристик поняття «освіта». Освіта розглядається сьогодні як: процес зовнішнього впливу на засвоєння індивідом узагальненого об'єктивного, соціального досвіду, норм, цінностей тощо; спеціальна сфера соціального життя; унікальна система, своєрідний соціокультурний феномен; сутнісна характеристика етносу, суспільства, людської цивілізації, способів її самозбереження й розвитку; процес, тобто цілісна єдність навчання, виховання й розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; соціокультурний інститут, що сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства; результат, тобто рівень загальної культури й освіченості людей.

Отже, сьогодні поняття «освіта» розуміється широко, окреслюється різними контекстами, які можна узагальнити таким чином: освіта – цінність (державна, суспільна, особистісна); система різноманітних навчальних закладів і освітніх установ; особливий процес; різнорівневий результат; соціокультурний феномен; соціальний інститут, що впливає на стан свідомості суспільства.

Щодо розведення двох достатньо близьких, але не рівнозначних понять – «педагогіка» й «освіта», то згадаймо думку С. У. Гончаренка, який пише, що «освіта є найбільш загальним педагогічним поняттям, яке означає одночасно і соціальне явище і педагогічний процес. З одного боку, поняття освіта вводить об'єкт педагогіки у загальний соціальний контекст, а з іншого – відкриває можливість його тлумачення в конкретних поняттях. Але багато вчених наполягали і наполягають на використанні для позначення об'єкта педагогічної науки слова «виховання», а не освіта» [1].

На нашу думку, саме особливості сучасного етапу цивілізаційного розвитку людства (глобалізація, інтеграційні процеси, інформатизація суспільства й всіх його інститутів), які змінюють статус освіти для держави й кожної людини, формують нові вимоги до освітньої сфери й рівня освіченості людини, впливають на характер і закономірності розвитку сфери освіти, поглиблюють різницю між поняттями «педагогіка» й «освіта». Розвиток педагогіки відбувається у межах її «вічного» предмета – виховання людини. Педагогіка лишається стрижнем для освіти, оскільки у будь-яких проявах (цінність, процес, результат, система інституцій, засіб формування свідомості суспільства тощо) освіта потребує інструментального забезпечення досягнення освітніх цілей, яке надає їй педагогіка (здобутки дидактики, теорії й практики виховання тощо).

Інший характер мають дослідження розвитку сучасної освіти. Вклад системи освіти в економіку

будь-якої держави сьогодні є вагомим у порівнянні з іншими галузями промисловості. Доведено, що фактично сума трьох років економічного впливу системи освіти на економіку набагато перевищує по цьому показнику всю нафтогазову галузь або сферу високих бізнес-технологій [6]. «Інтелектуалізація» економіки, підвищення ролі освіти для життєдіяльності суспільства, визначальний вплив освіти на весь соціальний організм висуває освіту на пріоритетні позиції суспільного розвитку, що об'єктивно у дослідженнях сфери освіти збільшує число дотиків й взаємодію з іншими науками, як-то: філософія, соціологія, культурологія, економіка, політика, теорія управління, право тощо (освітня політика, економіка освіти, соціологія освіти, управління освітою, освітнє право). Взаємодії із зовнішнім середовищем стають для сфери освіти фактором внутрішньої самоорганізації, сприяють самоорганізації її підсистем і є умовою еволюції самої системи освіти. Отже, дослідження розвитку освіти відбувається у міждисциплінарному науковому просторі та передбачають певний контекст.

Таким чином, динаміка змін у розумінні поняття «освіта», розширення соціального і суспільного контексту цього поняття передусім пов'язано з зростанням ролі освіти для життєдіяльності сучасного суспільства. Сучасна освіта реально стає продуктивною силою й гарантом національної безпеки держави. Все більше залежною від знань кожного індивіда стає сучасна економіка, оскільки основним засобом підвищення її ефективності стають людські ресурси (сукупний інтелект та знання людей, їх здатність до інноваційної діяльності, творчі й управлінські якості тощо). «Інтелектуальна» економіка, в умовах, коли знання й кваліфікація стають капіталом й особистим надбанням кожної людини, зовсім по-іншому починає взаємодіяти з підсистемою соціального організму, що «продукує» людський капітал – з освітою.

II. Освіта як відкрита система

Освіта як сфера життєдіяльності людини і як соціальний інститут є складним соціальним організмом, який функціонує відповідно до законів природи й суспільства. Така складність й соціальний характер дозволяє віднести систему освіти до складних соціальних систем (Д. А. Ягофаров). Саме системний характер освіти зумовлює її взаємозв'язок з іншими соціальними підсистемами – економічною, політичною, культурною тощо і дозволяє при дослідженні системи освіти звертатися до їх кількісно-якісних і структурно-динамічних характеристик. Сьогодні в науковому обігу вживаються (часто як рівнозначні) поняття «освіта як відкрита система» й «відкрита освіта». Розглянемо відмінності у їх змісті.

Відкрита освіта розглядається як освітня система, що забезпечує (за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій) можливість самостійного отримання будь-якого рівня освіти у «вільному» часовому режимі шляхом накопичення кредитів (балів) з окремих дисциплін. Цілями відкритої освіти є розвиток доступності освіти, її гнучкості та академічної мобільності. До завдань відкритої освіти,

як правило, відносять [3]: підвищення рівня освіти та професійної компетентності; постійний розвиток основних і додаткових освітніх програм, методів, засобів, технологій відповідно до запитів споживачів послуг відкритої освіти; створення, неперервне поповнення й оновлення методичного, матеріально-технічного, інформаційного й організаційного забезпечення освітньої діяльності; розвиток маркетингу й моніторингу ринку освітніх послуг; міжвузівської, міжгалузевої, міжрегіональної та міжнародної інтеграції; зміцнення економічного стану вищих навчальних закладів й матеріального забезпечення викладачів та співробітників за рахунок коштів відкритої освіти. Привабливість відкритої освіти полягає у можливості навчатися у зручному режимі, в різних чи одному навчальному закладі, за різними формами навчання, впродовж різного терміну; отримати документ про вищу, професійну або додаткову освіту там, де завершується програма навчання. Відкрита освіта в розвинених країнах здійснюється через відкриті (віртуальні) університети. Розвитку відкритих (віртуальних) університетів в Україні, на наш погляд, заважає: недостатній доступ до мереж та вартість доступу; відсутність нормативно-правової бази для створення й сертифікації віртуальних університетів й віртуальних структур у вищих навчальних закладах; вартість комп'ютерного, програмного забезпечення й розробки навчальних матеріалів; недосконалість системи оцінювання знань для відкритої освіти; низький рівень інформаційної культури викладачів всіх рівнів й підготовки студентів до самостійного навчання [7]. До можливих стратегій розвитку відкритих (віртуальних) університетів в Україні можна віднести: політику низьких цін у галузі телекомунікацій; об'єднання зусиль держави та навчальних закладів у створенні віртуальних університетів; забезпечення системності у розробці програм професійної підготовки викладачів. Хотілося б підкреслити, що сучасна відкрита освіта, як правило, здійснюється за дистанційною формою навчання. Отже, такий контекст розуміння поняття «відкрита освіта» виключно пов'язаний з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Погляд на освіту як відкриту систему відображає суттєву ознаку сучасної сфери освіти – об'єктивне перетворення її на окрему самостійну галузь господарства. З іншого боку, відкритість освіти пов'язана: з становленням українського суспільства як відкритого; необхідністю діалогу з іншими освітніми системами; вирішенням проблем полікультурної й міжкультурної взаємодії у соціумі; процесами глобалізації й інтеграції; створенням простору для власного освітнього руху кожної людини. Розуміння освіти як відкритої системи включає, зокрема, й відкриту освіту.

Система освіти є відкритою, оскільки їй притаманні риси відкритої системи [8]: вона обмінюється з довкіллям речовиною (ресурсами), енергією (фінансами) та інформацією (знаннями). Система освіти є нелінійною (тобто в ній існують обернені зв'язки між змінними в часі та просторі величинами,

які описують стан системи), нерівноважною (в ній з певною швидкістю відбуваються різні динамічні процеси), складною (характеризується великою кількістю взаємодіючих підсистем). Отже, систему освіти, як відкриту, нелінійну, нерівноважену й складну, слід віднести до синергетичних систем, що функціонують у відповідності з принципом позитивного зворотного зв'язку і здатні до зміни власної структури з метою пристосування до змін зовнішніх умов свого існування. У системі освіти, як відкритій, при певних умовах можуть виникати нові впорядковані структури, що підвищують ступінь її самоорганізації. Відкритість системи освіти як вихідний принцип передбачає якісно нові підходи до розуміння розвитку освітньої системи, сутність яких полягає в тому, що початком є не сама система освіти як ціле в її статичному стані, а людина з її неповторністю як постійне джерело стихійності, неупорядкованості (хаосу) і в той же час розвитку. Погляд на сучасну сферу освіти як синергетичну систему змінює наше уявлення про випадковість та необхідність в освітніх системах, незворотність освітніх процесів, дозволяє по іншому зрозуміти характер та сутність ентропійних процесів в освітніх системах. Так, флуктуації у суспільному розвитку й у суспільному інтелекті (інновації, винаходи), що відбуваються на системі освіти й сприймаються часто освітянами як «хаос», відповідно до синергетики мають розумітися як особливий вид регулярної нерегулярності, а не як руйнування системи освіти, оскільки розвиток та самоорганізація відкритих систем здійснюються через хаотичність й нерівноваженість. Прикладом може слугувати винахід сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, який став тією мега флуктуацією суспільного інтелекту, яка не тільки змінила контури майбутнього, а й стала точкою біфуркації для всієї земної цивілізації, викликала всі ті цивілізаційні процеси, про які ми сьогодні говоримо, перетворила сферу освіти на синергетичну систему. Тому провідним системоутворювальним чинником домінант розвитку сучасної освіти, є, безперечно, інформатизація суспільства. Століття, в якому ми зараз живемо, є початком нової інформаційної цивілізації, з новою системою життєвих смислів, цілей і цінностей. «Інформаційна революція» радикально перетворює топологію освітнього простору, зникає розподілення його на метрополію й периферію.

Інформатизація освіти сформувала систему домінант розвитку освіти, які можна вважати похідними від неї й призначення яких полягає у «розтягуванні» суспільного інтелекту до границь мегафлуктуації для досягнення ним (суспільним інтелектом) рівноважної форми. За влучним висловом Олівера Венделла Холмса, розум, розтягнутий новою ідеєю, ніколи не набуває попередніх розмірів. До системи похідних домінант розвитку сучасної освіти можна віднести: глобалізацію освіти; конвергентність освіти; неперервність освіти; доступність освіти; відкритість освіти; фундаменталізацію освіти; капіталізацію освіти (знання й кваліфікація людини стають її капіталом й особистісним надбанням); інноваційність освіти.

III. Освітологія: сутність наукового напрямку

Інтегрований характер сучасної сфери освіти, складність її як суспільного феномена, її розвиток, зумовлений не тільки зовнішніми чинниками, а й власним саморухом, спрямованим на забезпечення відповідності вимогам конкретної історичної доби, потребує якісно іншого дослідницького підходу до проблем системного функціонування й розвитку освіти. Постає необхідність розробки нового наукового напрямку вивчення самої сфери освіти як відкритої синергетичної системи. Становлення нової науки завжди є відповіддю на певний соціальний запит, незалежно від того наскільки він усвідомлюється [9]. Сьогодні дослідженням різноманітних аспектів освітнього процесу намагаються займатися представники багатьох наук (соціології, економіки, політології, психології, математики, кібернетики та ін.), тобто вчені, які за родом своєї діяльності не пов'язані з теорією освіти й педагогічними науками. У світовому науковому обігу все частіше вживається термін «едукологія» (у Росії – «образованиеведение»), який означає комплексну науку про освіту. Вперше термін «едукологія» був використаний Лорі В Хардингом ще у 1951 році. Фактично, В. Хардинг написав чотири книги (1951, 1956, 1964, 1965 рр.), які містили цей термін, і був керівником організації «Асоціація дослідників едукології» у державному університеті Штату Огайо [6]. Остаточню у науковий обіг термін «едукологія» був введений Е. Стейнер (Elizabeth Steiner) у 1964 році у праці «Логіка навчання й едукатологія». Термін «едукатологія» самою Е. Стейнер було трансформовано в «едукологія». Едукологія розглядається сучасними науковцями як нова системна теорія, яка розглядає освіту в цілому з тенденціями її розвитку, внутрішніми протиріччями, механізмами прогресу, методами управління, зокрема на державному рівні [6]. Багато дослідників розглядає едукологію як синтетичну науку, що інтегрує у собі різні напрями вивчення сфери освіти, як-то: філософію і історію освіти, антропологію освіти, психологію навчання, соціологію освіти, економіку освіти, управління освітою, культурологію тощо [4]. Аналіз наукового апарату едукології вказує на те, що об'єкт та предмет едукології завжди розуміється в контексті системного погляду на сферу освіти, а відповідно до окремих напрямів функціонування освітньої галузі: економічної, правової, формування освіченої людини, визначення фундаментального знання, розвиток освітньої сфери, її інваріантні характеристики, як наука про освіту в сучасному інформаційному суспільстві, процес функціонування освітніх систем тощо. На наш погляд, це пов'язано з тим, що побудова наукової теорії кожної науки передбачає чітке визначення її методологічних атрибутів, зокрема власного об'єкта і предмета дослідження. Якщо виходити з того, що едукологія інтегрує (синтезує) у собі таку кількість дотичних до сфери освіти наук, то, на наш погляд, стає нереальним визначити науковий апарат цього наукового напрямку, а отже постає питання про самостійність едукології як науки у такому її розумінні. Варто зазначити,

що науковці, які вперше стали вживати термін «едукологія», докладно аналізували зміст цього поняття. Зокрема, Е. Стейнер, писала, що об'єктом едукології є «все про освіту». Ця дослідниця розглядала едукологію як «проміжний варіант» між педагогікою – наукою про навчання й виховання молоді, об'єкт дослідження якої вважався достатньо вузьким і «ethology» – наукою про діяльність людини у світі, формування характеру людини, об'єкт дослідження якої був занадто широкий [13, с. 50–51]. Зазначимо, що термін «ethology» (етологія) спочатку вживався виключно для позначення польової дисципліни зоології, що вивчає поведінку тварин і був уведений у 1859 році французьким зоологом І. Жоффруа Сент-Ілером. Термін «етологія» узятий з грецької мови, слово «етос» – у перекладі з грецької мови означає вдача, характер, звичка, звичай. Засновник етології, лауреат Нобелівської премії, Конрад Лоренц, називав етологію «морфологією поведінки тварин».

В Україні новий науковий напрям інтегрованого пізнання освіти і його назва – «освітологія» – був запропонований В. О. Огнев'юком, який обґрунтував не тільки об'єкт, предмет й предметне поле освітології, а й філософські підвалини розвитку цього наукового напрямку [5]. Варто підкреслити вдаль назву нового наукового напрямку, яка поєднує два поняття «освіта» й «логос». Деякі російські філософі-ідеалісти (В. Ф. Ерн, П. А. Флоренський) вживали термін «логос» у значенні «цілісного» й «органічного» знання, яке характеризується рівновагою розуму та серця, аналізу та інтуїції. Відповідно до концепції В. О. Огнев'юка освітологія як науковий феномен найбільш повно відображає всі знання, що відносяться до освіти, а сам термін «освітологія» як термін науки ліквідує плутанину між власне освітою та знанням про освіту незалежно від того, за допомогою яких наук воно отримане. Об'єктом дослідження освітології є сфера освіти у її сталому розвитку [5]. Таке формулювання об'єкта, на нашу думку, вказує не тільки на його системний всеохоплюючий характер (освітніх процесів і явищ), а й чітко визначає, що об'єктом дослідження освітології є відкрита система – система освіти. Отже, суттєвою відмінністю об'єкта дослідження освітології від інших гуманітарних наук, зокрема педагогіки, полягає у тому, що освітологія є своєрідною освітньою синергетикою для дослідження сфери освіти.

Предмет дослідження освітології включає три позиції, а саме: наявні системи й підсистеми освіти у їх сталому розвитку; умови й чинники, що впливають на цей розвиток; домінянти розвитку сучасної освіти (які визначають вектор розвитку освітніх систем). Такий предмет дослідження відрізняється своєю динамічністю й залежністю від суспільних змін.

Освітологія виникла на стику філософії освіти й педагогіки, за рахунок виходу наукового знання за межі їх об'єкта й предмета. Освітологія, як і синергетика, вивчає системи із зворотним зв'язком, досліджує не процеси стабілізації, а механізми розвитку, виникнення нових освітніх структур за рахунок руйнування старих, тому синергетичний

підхід є найбільш доцільним для дослідження освітологічних проблем. Розглядаючи сучасну сферу освіти як взаємодію складних підсистем, здатних до самоорганізації, саморозвитку і самоуправління, синергетичний підхід дозволяє розглянути сучасну освіту і як засіб, що забезпечує інтеграцію різних способів пізнання людиною навколишнього світу, підвищує творчий потенціал людини для вільних і осмислених дій, відкритого сприйняття й цілісного усвідомлення світу.

Освітологія, яка вивчає відкриту систему – сферу освіти, є сама відкритою системою, що включає в себе вимогу, зумовленість та ресурс, привнесений в неї із зовнішнього наукового середовища. Саме тому освітологічні дослідження завжди носять між-дисциплінарний характер, а науковий інструментарій дослідження відбирається дослідником залежно від мети дослідження. І хоча існує думка, що освітологія «як синтетична наукова дисципліна, що має інтегрувати щонайменше вісім сфер упредметненого наукового знання – філософію, соціологію, культурологію, антропологію, психологію, педагогіку, фізіологію, методологію» [11], ми вважаємо, що освітологія не інтегрує і не синтезує інші науки, вона «співпрацює» з ними у дослідженнях різних аспектів розвитку освіти, є самостійним науковим напрямом, який в силу своєї синергетичної сутності реалізується на рівні міждисциплінарних досліджень. На користь цієї думки, хотіли б зробити таке пояснення. Визнаючи об'єктивність й необхідність інтеграційних процесів у світі, ми поза увагою залишаємо необхідність інтеграційних процесів у науці, спрямованих на об'єднання зусиль учених у вирішення актуальних проблем теорії й практики освіти. Сьогодні не має проблем «простих», вони складні й комплексні, оскільки відображають об'єктивну реальність – складну, динамічну, невизначену. Саме тому освітологічні дослідження завжди здійснюються у певному конкретному контексті, оскільки врахувати одночасно всі чинники, що впливають на сферу освіти, практично неможливо. Варто також підкреслити, що сьогодні у гуманітарних науках спостерігається перехід від чітко окреслених понять до менш чітких («розмитих»). З точки зору сучасної постнекласичної методології необхідність таких нечітких понять криється не стільки у недостатній проникливості людського розуму, скільки у складності самого світу, відсутності у ньому жорстких границь, у всезагальній змінюваності, «текучості» речей. Такі нечіткі поняття виявляються ефективними у пізнання складних динамічних систем [10].

Упорядкування основних категорій освітології можливе на основі холистичного підходу, який дозволяє цілісно розглядати як проблеми створення наукової теорії освітології, так і напрями її реалізації на практиці. Цілісність є однією з провідних категорій освітології, яка дає можливість досліджувати освітні процеси на основі принципів якості, відображуючи якість процесу в якостях результату (А. І. Субетто).

Предмет дослідження освітології спрямований на вивчення зовнішніх й внутрішніх чинників, що впливають на розвиток освітніх систем. До зовнішніх чинників ми відносимо: економічні, культурно-історичні, демографічні, суспільно-політичні, соціальні. До внутрішніх – доміанти розвитку самої сфери освіти, які визначають напрями інноваційної політики у сфері освіти, спрямованої на підтримку інноваційної освітньої діяльності як відповіді на інновації у суспільстві. Інноваційна діяльність також не уникає помилок, оскільки вона пов'язана з пошуком й експериментуванням. Саме тому чітке визначення доміант розвитку сучасної освіти, сприяє правильності вибору вектору й обґрунтованості змісту освітніх інновацій. Формування інноваційної системи освіти, адекватної умовам інформаційного суспільства – одне із найважливіших завдань освітології.

Сфера освіти є цілісним динамічним утворенням, яке складається з нерозривно пов'язаних між собою елементів, що створюють її динамічну структуру, має тенденцію до розвитку й самоорганізації, характеризується доцільністю, взаємодіє з іншими системами соціального організму і впливає на їх розвиток. Системний аналіз як метод підготовки й обґрунтування рішень з розв'язання комплексних проблем освіти і системний підхід, що висвітлює освітні явища, що мають множину взаємопов'язаних елементів, об'єднаних спільністю функцій і мети, єдністю управління і функціонування (С. У. Гончаренко), слугують відображенням системного підходу у дослідженнях освіти як цілісного суспільного феномена. Системний аналіз є основою щодо розробки методології дослідження феномена освіти, виявленню цілей і цінностей сучасної освіти, проведенні аналізу основних доміант розвитку освіти, а також виявлення інституційних компонентів сфери освіти та їх системотвірних зв'язків, чинників, які впливають на їх функціонування.

Діяльнісний підхід у дослідженнях сучасної освіти необхідний для експлікації теоретико-методологічних і методичних положень й узагальнень у педагогічній практиці, суб'єктно-орієнтованій організації й управлінні освітньою діяльністю учнів, студентів, магістрантів, аспірантів тощо. Особистісний підхід може застосовуватися як методологічний інструментарій дослідження при аналізі освіти як особистісної цінності, особистого надбання й капіталу особистості, як її соціального захисту в умовах соціально-економічних трансформацій, ринку праці, безробіття. Компетентнісний підхід у дослідженні сфери освіти слугує визначенню вектора професійної підготовки компетентної особистості, компетентного фахівця, якщо компетенції розглядати як «місток», що з'єднує студентів з їх майбутньою професійною діяльністю.

В освітню практику сьогодні активно впроваджуються різні освітні парадигми (особистісно орієнтована, парадигма компетентнісної освіти, відкритої освіти тощо). Разом із тим аналіз змісту сучасних освітніх парадигм показує, що жодна з

них не може забезпечити комплексного вирішення тих проблем, які висуюються сьогодні перед освітою. Унаслідок динамічності, неоднозначності і нелінійності сучасного суспільного розвитку інтегровану сутність освіти неможливо відобразити жодною парадигмою, спрямованою на реалізацію власних парадигмальних доміант. Освітологія здатна найбільш ефективно долати суперечності між вимогами суспільства до освіти й реальним станом її розвитку. Наведемо деякі можливі напрями таких досліджень, згрупованих у дослідницькі модулі.

1) Ретроспективний аналіз філософських концепцій формування й розвитку освіченої людини з метою формування взаємовідносин між різними групами людей всередині системи освіти як типу соціальних пріоритетів, що складаються та притаманні лише освітнім процесам.

2) Система «вчитель-учень» як співтовариство, в якому відбувається безперервний інтелектуальний та особистісний розвиток суб'єктів взаємодії. Розвиток учня (студента, дорослого тощо), як інваріант освітології й мета кожного освітнього процесу. Дослідження взаємозв'язку цілей різних етапів освіти з рівнем досягнення людиною власної акмевершини. Освітологічні засади навчання, орієнтованого на поєднання різних рівнів пізнавальної діяльності. Освітологічні аспекти співпраці, партнерства, виховання.

3) Створення оптимальних освітніх моделей. Залежність процесу та результату освіти від рівня теоретичних підходів до формування навчальних планів та програм на діагностичній основі, від наявності об'єктивних критеріїв та показників ефективного функціонування навчального закладу.

4) Наступність як універсальна філософська категорія. Реалізація наступності як конструктивне заперечення попереднього (етапу, досвіду, знання тощо). Адаптація до нового як найважливіший компонент наступності.

5) Економічні механізми розвитку освіти. Дослідження основних категорій ринкової економіки в їх застосуванні до освітніх систем у сфері виробництва освітніх послуг; формулювання основних закономірностей і тенденцій розвитку функціонування освітнього ринку як галузевого; дослідження проблем функціонування освітніх систем в умовах глобальної конкуренції та обґрунтування механізмів їх вирішення.

6) Вивчення проблем детермінованості позиції учня (студента, дорослого тощо) політичною та економічною ситуацією в державі: освітній процес завжди «замовлений» і зумовлений конкретним соціумом, потребами суспільства. Такі закономірності передбачають існування зв'язків між основними

елементами освітньої системи. Розвиток цих зв'язків є професійно орієнтований, відрізняється акмеологічною спрямованістю та здійснюється у відповідності необхідності цілісності та єдності навчання, учіння та самоосвіти.

7) Вирішення протиріччя між необхідністю модернізації змісту освіти та відсутністю відповідних механізмів. Протиріччя постає внаслідок того, що зміст освіти розробляється, як правило, у зовнішньому по відношенню до навчального закладу середовищі. Однак темп розвитку науки випереджає практику – сферу її застосування. Освітній заклад виступає посередником між наукою і виробництвом. З іншого боку, такі дидактичні характеристики, як структура, форми, методи є інерційними та можуть гальмувати розвиток всієї сфери освіти. Інноваційна спрямованість освітнього процесу дозволить формувати такий зміст освіти, який буде відрізнятися соціальною новизною та можливістю використання його як критеріїв освітньої діяльності та рівня практичної спрямованості освіти.

8) Дослідження освітніх систем економічно розвинених країн.

9) Імпульси, що зароджуються у самій сфері освіти.

Практичну значущість також можуть мати освітологічні дослідження, спрямовані на підтримку освітньої політики (планування та прогнозування розвитку освіти) та задоволення принципово нових вимог з боку економіки до системи освіти (зорієнтованість на реальні потреби й економічні проблеми суспільства; інноваційність; гнучкість й динамічність; неперервність; забезпечення можливості навчання без відриву від виробництва; рівність за якістю в різних регіонах країни; особистісна зорієнтованість; інтерактивність; відкритість й доступність; зорієнтованість на формування освіченої людини).

Варто підкреслити, що в результаті лише узагальнення практичного досвіду не можна створити сучасну наукову теорію освітології. Науковий статус та соціальний престиж тієї чи іншої науки багато в чому залежить від рівня опрацьованої в ній теорії як вищої, найбільш розвинутої організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності й істотні зв'язки певної галузі дійсності – об'єкта теорії [2]. Освітологічний контекст дослідження освітніх процесів та явищ дозволить в іншому науковому ракурсі зрозуміти характер та сутність суспільного феномена – освіти. Більш того, освітологія, поступово долаючи кордони міждисциплінарних наукових досліджень, перетвориться на нову світоглядну парадигму, спрямовану на розвиток суспільства засобами освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Освіта. Енциклопедія освіти ; Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – С. 614–616.
2. Гончаренко С. У. Побудова педагогічної теорії / С. У. Гончаренко // Педагогічна газета. – № 11 (148), листопад. – 2006. – С. 5.

3. Мануйлов В. Открытое образование: перспективы, рациональность, проблемы / В. Мануйлов, В. Галкин // Высшее образование в России. – 2004. – № 1. – С. 93–103.
4. Мицкевич Н. И. Эдукология: инвариантные характеристики / Н. И. Мицкевич // Адукатор. – № 1(17). – 2010. – С. 21–27.
5. Огнев'юк В. О. Філософія освіти в структурі наукових досліджень феномена освіти / В. О. Огнев'юк // Шлях освіти. – № 4 (54). – 2009. – С. 2–6.
6. Свиридов О. А. Теория и методология функционирования образовательных систем : дисс. ... д-ра экон. наук : 08.00.01 / О. А. Свиридов – Йошкар-Ола, 2006. – 363 с. – РГБ ОД, 71:07-8/398.
7. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу : [моногр.] / С. О. Сисоєва. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 324 с.
8. Стрельник О. Н. Концепции современного естествознания : [конспект лекций] / О. Н. Стрельник. – М. : Издательство Юрайт ; Высшее образование, 2010. – 224 с.
9. Субетто А. И. Принцип, законы и структура науки об образовании – образованиеведения. Императив Неклассического синтеза / А. И. Субетто // «Академия Тринитаризма». – М., Эл. № 77-6567, публ. 10892, 19.12.2003.
10. Тестов В. Качество и фундаментальность высшего образования / В. Тестов // Высшее образование в России. – 2008. – № 10. – С. 89–92.
11. Фурман А. Освітотелія як синтетична наукова дисципліна: проблеми завдань, об'єкта, предмета, методу / А. Фурман // Вітакультурний млин. – Модуль 3. – 2006. – С. 4–9.
12. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс ; пер. с нем. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.
13. Steiner Elizabeth. Educology of the Free / Elizabeth Steiner. – New-York : Philosophical library, 1981. – 69 с.

Рецензенти: д.пед.н., професор Глузман О. В.;
д.пед.н., професор Мещанінов О. П.

© Сисоєва С. О., 2011

Стаття надійшла до редколегії 18.03.2011 р.